

RESSENYES

Yves Charles Zarka, *Refundar el cosmopolitisme* (Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2015), 88 p. (Traducció de Josep Monserrat Molas i Leire Sales Salvatierra)

Zarka cosmopolític: la prepolítica i la mundialització

El concepte de cosmopolitisme ha esdevingut un dels tòtems de la contemporaneïtat. Ningú no se'n desdiu ni el contradiu, i molts són els que el branden com un signe ambigu però protector. És un soci perfecte per a la retòrica política: s'empra a la lleugera i compromet ben poc, com passa sovint amb els termes poc significatius, però agrada a l'audiència i és un bon vicari del debat de fons. Enguany, però, ha passat a mans d'Yves Charles Zarka en el concís i sòlid *Refundar el cosmopolitisme*. L'estil «àgil i dur» de Zarka —tal com l'anomenà el professor Jordi Sales i Coderch— arrela en els diversos estrats històrics en què la filosofia ha dotat de significança i implicacions el concepte mil·lenari de cosmopolitisme.

Aquests darrers anys, Zarka (Tunis, 1950) ha publicat una sèrie de textos que s'allunyen considerablement dels escrits habituals de què disposava el lector català. Ja fa dues dècades que, amb el monogràfic *Hobbes i el pensament polític modern* (traducció de Jordi Galí, Barcelona: Barcelonesa, 1997), aquest professor de la Sorbona empenia un dens i esmerçat estudi de la filosofia política de la modernitat en obres com *Philosophie et politique à l'âge classique* (1998), que abraça de Descartes a Rousseau, *L'altra via de la subjectivitat* (2000; traduït per Jordi Galí, Barcelona: Barcelonesa, 2003), centrat en el subjecte de dret en el segle XVII, i *Figures du pouvoir* (2001), que engloba de Maquiavel a Foucault. L'escrit que ens ocupa, tot servint-se del bagatge comprès en aquests treballs, cal situar-lo clarament en la segona etapa del Zarka filòsof, aquella que despuntava el 2005 amb *Un détail nazi dans la pensée de Carl Schmitt* (2007). D'aleshores ençà, l'elaboració d'una obra pròpia de filosofia política profundament creativa ha avançat amb títols com *Démocratie, état critique* (2012), *Réflexions sur la tragédie de notre temps* (2013) i *L'inappropriabilité de la Terre* (2013). *Refundar el cosmopolitisme* (2014) se situa, de fet, en íntima relació amb el darrer.

L'interès per la qüestió cosmopolita és inevitable en un marc històric en què la globalització desafia persistentment les capacitats polítiques dels

estats-nació. L'escassetat de recursos energètics, els desplaçaments migratoris a nivell planetari, la precipitació del canvi climàtic, la reducció de la biodiversitat, el sistema financer i la divisió del treball internacionals són alguns dels exemples que s'han associat al cosmopolitisme adés per identificar-lo (Ulrich Beck), adés per situar-lo en el límit de la política (Isabelle Stengers i Daniele Archibugi). Contràriament a aquests usos contemporanis del concepte, la refundació zarkiana parteix de les dues grans aparicions del cosmopolitisme en la història de la filosofia: la filosofia antiga (Sòcrates, Diògenes i especialment l'estoïcisme de Crisip i Ciceró) i la moderna (Kant). El món, com a espai prepolític original en què l'home es desenvolupa en el seu fer i pensar, configura el marc d'aparició del concepte clàssic de cosmopolitisme en l'antiguitat. Reprenent aquesta concepció, Kant hi afegí una qüestió escatològica: ¿quina és la meta a què aspira la humanitat per damunt de les aspiracions dels estats, és a dir, com a humanitat en si mateixa? L'apel·lació a un dret universal que assegurí una pau perpètua és el que porta a Kant a plantejar l'hospitalitat com l'únic i fonamental principi genuïnament cosmopolita. En aquest punt, emperò, Zarka subratlla que la concepció il·lustrada de què partia el mestre de Königsberg es basava en tres pressupòsits que avui hem de rebutjar: el progrés científicotècnic *no* condueix necessàriament a millores per a la humanitat, la natura *no* regenera il·limitadament els seus recursos i, finalment, les relacions internacionals *no* es limiten a relacions entre estats.

Zarka acceptarà la preemtorietat de la qüestió kantiana, però n'eixamplarà la resposta. La seva proposta, en clara sintonia amb el plantejament estoic, comença per deduir la idea cosmopolita a partir de la d'humanitat. La humanitat conjuntament considerada pressuposa la Terra com a espai necessari i inalienable per a la seva existència natural; ineludiblement, doncs, del concepte d'humanitat se'n segueix una responsabilitat universal i no convencional envers la humanitat mateixa i el món vivent, condicions connaturals a la seva existència; aquesta responsabilitat —com ja havia senyalat Hans Jonas— s'estén cap a les generacions futures, és una responsabilitat global i el vertader punt de partida de la preocupació cosmopolita. El cosmopolitisme no aparegué com a correlat de la mundialització ni n'és una conseqüència, ans és inferit a partir de la humanitat mateixa, previ a tota cultura i estrictament metapolític. Seguint el nostre autor, la responsabilitat per la humanitat de què parlaren Jonas o Levinas es dilata fins al món vivent i a la pròpia Terra en virtut de la capacitat de preveure i analitzar la relació connatural de la humanitat amb la Terra, en termes materialistes, o de l'*ego* amb la Terra-sòl (*sic*), en termes fenomenològics que Zarka recull directament de Husserl.

Ràpidament, la qüestió cau més enllà dels plantejaments antics i moderns. La situació no podria ser diferent si s'atén un dels factors que han contribuït essencialment a refundar el cosmopolitisme: «La tragèdia del món contem-

porani consisteix en el fet que l'instrument del domini i de l'alliberament es torna contra el seu autor per sotmetre'l al mateix temps que a la natura» (p. 65). Davant d'aquesta situació, Zarka es disposa a revisar el dret a resistència en el pla cosmopolític. Les referències a *L'inappropriabilité de la Terre* són constants i necessàries, en aquest punt, per al desplegament de la seva crítica a les apropiacions que, com la sobreexplotació, atempten directament contra la Terra i, correlativament, contra la humanitat: «el dret de propietat i la llibertat individual, protegits pels règims democràtics, ja no poden valer absolutament, sinó relativament, en nom d'una democràcia oberta a la consideració de la finitud de la Terra, en relació amb un principi fonamental que afecta el fonament col·lectiu de la nostra existència» (p. 68). El principi d'inappropriabilitat que proposà Zarka pretén limitar les diverses formes d'apropriació a les condicions de manteniment de la humanitat; tanmateix, es basa en la responsabilitat per la humanitat i el món vivent i, en conjunt, serveix a l'autor per legitimar el dret a resistència cosmopolita més enllà de les vies de fonament teològic (Locke), de vincle social (Milton) o de consciència individual (Thoreau).

L'autor planteja que «El cosmopolitisme és el recurs filosòfic i jurídic contra la lògica capitalista del benefici que anima des de l'interior de la mundialització tal com la coneixem. Aquesta afirmació no s'ha de considerar de cap manera com una crida a un retorn enrere en els límits locals, regionals o nacionals, sinó a repensar i refer segons una altra lògica l'economia-món [...]» (p. 39). A partir de les prèvies consideracions sobre la humanitat cosmopolita, la responsabilitat i el principi d'inappropriabilitat, el dret a resistència cosmopolita és implicat a priori per la mateixa noció de cosmopolitisme; apareix, en el text zarkia, com una expressió de la responsabilitat metapolítica, prepolítica, que combat els atacs, el deteriorament o les privacions dels fonaments cosmopolites. La responsabilitat per la humanitat i el món vivent «permet denunciar en primer lloc, i a continuació actuar», en ús del dret a resistència, «sigui amb una infracció a la legalitat, sota la forma de desobediència civil, o fins i tot de revolta, per evitar que el poder, encara que sigui democràtic, violi la dignitat humana o la preservació del món vivent» (p. 58). En paral·lel al dret a resistència, el cosmopolitisme implica a posteriori el principi de precaució que, recollit jurídicament, condiciona la capacitat (i l'excés) tècnic al control de les conseqüències.

Una de les conseqüències (o un dels objectius) de l'anàlisi zarkiana del cosmopolitisme és la de refundar l'humanisme. Més enllà de les crítiques que ha rebut l'humanisme, que l'han situat com una forma d'etnocentrisme impositiu o d'antropocentrisme metafísic (Nietzsche i Heidegger), de la responsabilitat per la humanitat i pel món vivent se'n segueix el principi de pertinença «que reinscriu l'home en el vivent i en la natura sencera» (p. 81). *Refundar el*

cosmopolitisme conclou amb l'afirmació rotunda de la dimensió prepolítica i, per tant, més fonamental, del cosmopolita contra l'esfera d'allò polític, sempre lligat a una història i una comunitat contingent. El cosmopolitisme plantejat per Zarka, lluny de ser una conseqüència de la globalització, és natural a la humanitat, universal i, tal com evidencia la responsabilitat per la humanitat i el món vivent, ben sovint s'oposa diametralment a la pròpia globalització.

Malgrat les aportacions de les filosofies clàssiques i les consideracions presentades per Zarka, la cosmopolítica malviu com un malnom de la mundialització o com una al·lusió alternativa a les relacions internacionals. Contràriament, la invectiva zarkiana, que enllaça el concepte d'humanitat amb el de cosmopolítica per cloure's finalment en l'humanisme, força a mirar la injustícia global amb recel i a reconèixer que «Cal, doncs, superar la pobresa, l'explotació, el mal viure que fa que un bon nombre de persones fugin de la seva terra, deixin les seves famílies, els seus pròxims per anar vers un altre lloc somiat. Aquesta és la injunció o imposició cosmopolita que s'adreça a la política. [...] La responsabilitat cosmopolita per la humanitat ha de ser reguladora de la responsabilitat política [...] en un món esquinçat per les desigualtats i les injustícies flagrants» (p. 85). L'actualitat, però, palesa una situació cosmopolítica —en el sentit zarkian— molt allunyada de l'hospitalitat kantiana, que està essent fagocitada per una hostilitat d'imposició política, en lloc de subordinar la pròpia política als fonaments cosmopolítics. És una intenció de l'autor prosseguir les seves investigacions sobre la qüestió (la tensió entre el polític i el cosmopolític) en un *Traité politique* de què potser haurem de parlar aviat.

BERNAT GISPERT
bernatgispert@gmail.com